Tolai keel

See artikkel vajab toimetamist. *(Juuni 2015)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Tolai_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

tolai keel (Tolai, Kuanua)	
Kõneldakse	Paapua Uus-Guinea
Kokku kõnelejaid	61 000
Keelesugulus	Austroneesia keeled Kesk-Ida-Austroneesia keeled Mesomelaneesia keeled **tolai keel**
Keelekoodid	
ISO 639-1	ksd

Tolai ehk kuanua keelt räägib Paapua Uus-Guinea tolai rahvas. Tolaid ise viitavad oma keelele kui *tinata tuna* ('päriskeel'), *kuana* tuleneb ramoaina keelest (samuti Patpatar-Tolai keel) ja tähendab 'koht seal'. Ethnologue[1]'is mainitakse keele nimekujuna veel ka *Blanche Bay* (tegu on Blache'i lahe ääres räägitava keelega), *Gunantuna* 'inimene' ja *Tuna* (viimased kaks on tõenäoliselt *tina tuna* teisenenud või lühendatud variandid).[2]

Tolai keelt kõneleb esimese keelena umbes 61 000 (SIL 1991)[3] ja teise keelena umbes 20 000 inimest Uus-Britannia saarel. Vastupidi paljudele Paapua Uus-Guinea keeltele ei ole tolai keel väljasuremisohus. Seda keelt peetakse prestiižseks ning kahes suures Ida-Uus-Britannia keskuses (Kokopo ja Rabaul) on see peamiseks suhtluskeeleks.

Kõige vanem tolai keelt käsitlev teatmik on 1912. aastast pärinev saksakeelne "Praktisches Handbuch zur Erlernung der Nordgazellen-Sprache", mille autoriks on P. Bley. 1962. aastal ilmus ingliskeelne tolai keele õpik "Tolai Language Course" (108 lk), mille autorid on Karl J. Franklin ja Harland B. Kerr[4]. 1974. aastal ilmus õpiku täiendatud versioon[5]. WALSi andmetel on kõige uuem tolai keele (põhjalikum) käsitlus 1984. aastal ilmunud Ulrike Moseli "Tolai Syntax and its Historical Development"[6].

Sisukord

Geograafiline leviala

Tolai keelt räägitakse Paapua Uus-Guineas Ida-Uus-Britannia provintsis, mis asub Uus-Britannia saare kirdeosas Gaselli (in. k *Gazelle*) poolsaarel. Tolai keel on provintsi levinuim keel (kokku kõneldakse provintsis 16 erinevat Austroneesia keelt).

Keeleinfo

Tolai keel kuulub Austroneesia hõimkonna Kesk-Ida-Austroneesia keelkonna Mesomelaneesia keelte hulka.[7]

Tolai keeles on erinevaid hääldusvariante. Tolai on võimeline eristama isikut, kes pärineb Boava külast, isikust, kes elab Kabakada külas, pelgalt selle järgi, kuidas nad räägivad kuanua keelt. Sõltumata dialektist, hääldatakse tähte *a* kahel eri viisil. Esimesel juhul hääldub see kui *er* ingliskeelses sõnas *her*, teisalt kui *a* ingliskeelses sõnas *art*. Näiteks mõlemaid a-tähed sõnas *Rabaul* hääldavad nii vanad kui ka noored *er*-ina.[8]

Suulises keeles esineb Tolai alfabeedi variatsioone. Näiteks Bowava külas (Lungalunga) on dialektis olemas h ja s, kuid need puuduvad Kabakada's.[9]

Tolai keel kasutab ladina alfabeeti ja selles on 19 tähte (a, b, d, e, g, h, i, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, w). Sõnu on lihtne hääldada, kuna tegemist on peamiselt häälikkirjaga.[10]

Tolai keel kaotas foneemi /s/. Näiteks on sõna 'päike' Lõuna-Uus-Iirimaal kõneldavates lähisuguluskeeltes *kesakese*, mis on tolai keeles taandunud kujule *keake*. Siiski on /s/ keelde tagasi tulnud hulgaliste inglise ja tok-pisini laensõnade kaudu.

Asesõnad

Tolai asesõnadel on neli võimalust märkida arvu (ainsus, duaal, triaal ja mitmus), kolm isikut (esimene, teine ja kolmas isik) ja inklusiivsuse/eksklusiivuse eristus. Sugusid ei eristata.

	Ainsus	Duaal	Triaal	Mitmus
esimene eksklusiiv	*iau* (mina)	*(a)mir* (tema ja mina)	*(a)mital* (nemad mõlemad ja mina)	*avet* (kõik nemad ja mina)
esimene inklusiiv	-	*dor* (sina ja mina)	*datal* (teie mõlemad ja mina)	*dat* (teie kõik ja mina)
2nd	*u* (sina)	*(a)mur* (teie kaks)	*(a)mutal* (teie kolm)	*avat* (teie *kutid*)
3rd	*ia* (tema)	*dir* (nemad kaks)	*dital* (nemad kolm)	diat (nemad)

Mitmuslikud asesõnad kaotavad oma viimase -t, kui kasutatakse verbi ees. '**Da** vana!' - 'Lähme!', 'Pa **ave** gire.' - 'Me ei näinud', '**Dia** tar pot' - 'Nad on juba kohal.'

Arvsõnad

Glosbe sõnaraamat[11] ja zompist.com[12] annavad tolai keele arvsõnadele tähendusi järgnevalt.

Arv	Tolai	
1	*tikai*	
2	*dir* *(a)urua* *mur*	(mõlemad, kaks) (kaks) (teie mõlemad / järgne / tagapool)
3	*(a)utul* *dital*	(kolm) (trio, need kolm)
4	*(a)ivat*	
5	*(a)ilima*	
6	*(a)lâptikai*	
7	*(a)lâvurua*	
8	*(a)lâvutul*	
9	*(a)lâvuwat*	
10	*(a)vinum*	

Süntaks

Tavaline tolai sõnajärg on SVO (subjekt-verb-objekt).

Prefiks **ni-**'ga seondub huvitav fenomen - see muudab verbi nimisõnaks ja toob seeläbi keelde irregulaarsuse. Tavaliselt lisatakse prefiks verbi algusse, nt

- *laun* 'elama' -> *a **ni**laun* 'elu';
- *ian* 'sööma' -> *a **ni**an* 'toit';
- *aring* 'palvetama' -> *a **ni**aring* 'palve'.

Kuid

- *varubu* 'võitlema' -> *a v**in**arubu* 'võitlus';
- *tata* 'rääkima' -> *a t**in**ata* 'keel';
- *mamai* 'beetlipähklit närima' -> *a m**in**amai* 'närimiseks mõeldud beetlipähklite (väike varu)'.

Nendel juhtudel muutub prefiks **ni-** infiksiks **-in-** ja lisatakse algse verbifoneemi järele. Võib ka ütelda, et lisandub prefiks **ni-**, kuid algne verbifoneem vahetab kohad prefiksis oleva **n**-iga.

Keelenäide

See mees läks jahile koos oma koeraga.								
nam	*ra*	*tutana*	*i*	*ga*	*rovoi*	*ma*	*ra*	*pap*
DEM	ART	mees	3 SG	PFV	jaht	koos	ART	koer

Terengai ja tema koer läksid jahile.					
Terengai	dir	rovoi	ma	ra	*pap*
Terengai	3 DU	jaht	ja/koos	ART	koer

[13]

Tolai ja tok-pisin

Tolai on üks suurimaid tok-pisini substraatsõnade allikas. Järgnevalt mõned tavalisemad tok-pisini sõnad, mis pärinevad suure tõenäosusega tolai keelest või on sellega väga lähedalt seotud.

- *buai* - beetlipähkel
- *diwai* (sõnast *dawai*) - puu, mets
- *guria* - maavärin
- *kawawar* (sõnast *kavavar*) - ingver
- *kiau* - muna
- *lapun* - vanem isik
- *liklik* (sõnast *ikilik*) - väike
- *umben* (sõnast *uben*) - kalavõrk

Samas on tok-pisin osaliselt asendanud tolai omasõnu (nt *kubar* sõnaga *braun* 'pruun' ja *aingau* sõnaga *vilivil* 'jalgratas').

Viited

1. http://www.ethnologue.com/language/ksd
2. http://tolailanguagechange.blogspot.com/2011/10/word-migration-and-change-ismael-k.html
3. http://www.ethnologue.com/language/ksd
4. http://books.google.ee/books?id=FKSCAAAAIAAJ&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y
5. http://books.google.ee/books?id=FKSCAAAAIAAJ&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y
6. http://wals.info/languoid/lect/wals_code_tla
7. http://www.ethnologue.com/language/ksd
8. http://tolailanguagechange.blogspot.com/2011/10/word-migration-and-change-ismael-k.html
9. http://tolailanguagechange.blogspot.com/2011/10/word-migration-and-change-ismael-k.html
10. http://tolailanguagechange.blogspot.com/2011/10/word-migration-and-change-ismael-k.html
11. http://glosbe.com/ksd/en
12. http://www.zompist.com/anes.htm
13. http://wals.info/languoid/lect/wals_code_tla